Kulturchef: Ingmar Björkstén, tel. 13 51 83
Redaktionssekreterare: Lars-Erik Selin, tel. 13 56 16

En tuffing gör upp med spriten

Jimmy Breslin: Öster om Manhattan (Table Money). 419 s. Översättning: Hans O Sjöström. Forum. Ca 207:-.

I FÖRORDET TILL sin och E W Johnsons numera klassiska antologi "The New Journalism" (1973) gjorde Tom Wolfe upp med vad han ansåg vara den moderna amerikanska romanens avarter – samtidens prosa var, menade han, i första hand en affär för invigda, i synnerhet akademiker. Vart hade den stora episka traditionen tagit vägen? Kring 1950, pästod Wolfe vidare, hade romanen urartat till en sorts turnering om vem som kunde skriva krångligast och mest svårtillgängligt:

"Det finns ingen romanförfattare som kommer att ihågkommas som den som skildrade sextiotalets Amerika, eller ens New York, i den meningen som Thackeray var 1840-talets Londons krönikör eller Balzac Paris och hela Frankrikes efter kejsardömets fall. Balzac var stolt över att kalla sig 'det franska samhällets sekreterare'. De flesta amerikanska författare skulle hellre skära pulsådern av sig än att bli kända som 'det amerikanska samhällets sekreterare', och detta inte bara av ideologiska skäl. Med fabel, myt och det heliga ämbetet att tänka på – vem skulle vilja spela en sådan simpel roll?"

I TIDERNAS fullbordan skulle Wolfe själv skriva en lysande roman som med eftertryck demonstrerade vad en samtida sedeskildring kan innebära. Men i början av sjuttiotalet ansåg Wolfe att det var i "den nya journalistiken" det hände saker: det var i de stilisiskt drivna reportagen som den värld i vilken människorna verkligen lever skildrades – ofta med "litterära" ambitioner som utplånade gränsen mellan konstprosa och journalistik. Många gånger använde sig dessa reportrar/författare av ett slags romanform där kraven på "objektivitet" kunde ersättas av en subjektiv uppfattning av skeenden, dock alltid på dokumentär grund. Detta hade förvisso gamla anor inom amerikansk litteratur och journalistik – men nu fick genren ett uppsving och en nytändning. Man behöver bara nämna namn som Wolfes eget, Mailer, Hunter S Thompson, Truman Capote och *Jimmy Breslin*.

Jimmy Breslin (t v) med kollegan Norman Mailer.

BRESLIN var en av dem som fann synnerlig nåd inför Wolfes kritiska ögon. De hade varit kolleger på New York Herald, där Breslin steg i graderna till det finaste man kan vara i amerikansk journalistik, nämligen kolumnist. Intet ämne var Breslin främmande; han var en bitsk och tufft skrivande samhällskritiker, kriminalreporter och inte minst sportjournalist. Han har skrivit en bok om baseball som förmodligen är det bästa som skrivits i genren. Den handlar om New York Mets nedgång och fall, men behandlar samtidigt baseball som en bild av det amerikanska samhället. Breslin förblev reporter, hårt arbetande, avslöjande, ironiserande, gisslande. Han tillhör de bästa märkena inom USA:s hårdkokta tradition.

Breslin är emellertid också romanförfattare, således skapare av fiktion, men alltid med fast förankring i amerikanskt samhällsliv. Hans första roman, "Snedskjutargänget", kom på svenska redan 1972 och nu kan vi läsa ytterligare en: *Öster om Manhattan* – en rätt menlös översättning av originaltelln "Table Money", dvs de pengar en god make förväntas ta med hem till barn och blomma. Det visar sig snart att den titeln är djupt ironisk.

ÖSTER OM MANHATTAN ligger stadsdelen Queens, vilken till stor del befolkas av irländsk-amerikaner. Där utspelar sig således denna roman – men innan Breslin för oss in i nutiden målar han med snabba penseldrag upp den historiska bakgrunden, hur fattiga immigranter slår sig fram i New Yorks hårda värld, ett brutalt klassamhälle där också barnen utnyttjas för profits skull och i det heliga framstegets namn. Det gäller inte i första hand att leva utan att överleva.

Det sociala arvet väger tungt och bärs vidare genom generationerna, fram till början av sjuttiotalet. Owney Morrison är i likhet med sin far och farfar tunnelarbetare, "sandsvin" – ett riskfyllt och inte alltför välbetalt arbete. Arbetarskyddet är minimalt och dödsolyckor vanliga. Skildringarna av arbetet i underjorden kan ibland föra tankarna till Dantes inferno. Men det är inte bara männens inferno som Breslin skildrar – utan också, eller kanske framför allt, kvinnornas. Den sköna Dolores förklaar sig i Owney när han just skall bege sig till Vietnam och bli hjälte; däriifrån skriver han smäktande brev till sin drömkvinna. När han återvänder gifter de sig och får snart en dotter.

OCH NU ÄR DET snart slut på romantiken. Ty Owney har inte bara fått arbetet i arv utan också arbetarklassens – uppenbarligen och synnerligen den irländskas – förbannelse: spritmissbruket. Owney och hans kamrater super upp sina surt förvärvade slantar på sjaskiga barer och deras identitet är råbarkat manlig – eller snarare manschauvinistisk. Utan att egentligen vilja det eller vara medvetna om det är de barbariska kvinnoförtryckare, utan ansvarskänsla eller förmåga till empati. Dolores liv blir ett helvete i flaskans tecken, fast hon är obändigt stark och kämpar för en anständig tillvaro. Det är inte lätt – i kvinnoförtryckets värld tar också kvinnorna självförnekande nog parti för männen. En irländsk kvinna lämnar helt enkelt inte sin man. Men det gör Dolores – hon går vidare till frigörelse, inte minst genom studier.

"Öster om Manhattan" skulle ha mått bra av att ha kortats. Dess stora brist ligger emellertid på ett annat plan. Sent skall syndarn vakna och omvända sig under galgen! Ty omsider förvandlar Breslin, den förhärdade gamle drinkaren, sin roman till en flammande uppbyggelseskrift riktad mot den svekfulle Broder Flaska. Det hela urartar till en lätt patetik med ett ganska gottköpsartat gulleslut. Så övertydlig behöver inte en författare av Breslins kapacitet vara! Genren har dock även den amerikanska anor – man behöver bara tänka på Jack Londons och Upton Sinclairs bekännelser innan de skruvade på kapsylen för gott.

ÄNDÅ ÄR DETTA en ställvis mycket levande roman, som inte minst har sin förtjänst i Breslins intensiva närvaro och bitska ironi. Han älskar sina råbarkade irländare men han skonar dem inte. Njut av den ironiska tragiken i denna korta sentens: "På hemvägen började han plötsligt må illa på gatan och trodde han höll undan blommorna när han kräktes, men det gjorde han inte. Eftersom de var fulla med spyor slängde han dem i en soptunna. Men han hade de bästa avsikter, och det var nåre att han blev den förste Morrison i Amerika som tog med sig blommor till frugan i köket."

Mats Gellerfelt

Sven Edvin Salje 75 år 15/2 1989

Vi gratulerar vår store folklivsskildrare som i brett upplagda romaner beskrivit livet i flydda tider och människors villkor på ett sätt som gjort romanfigurerna till våra personliga bekanta.
För dem som inte lärt känna dem finns chansen kvar!

Romanerna finns i lager.

LTs förlag

noterat Rom

Av ANN-MARIE KJELLANDER

ATT HUVUDSTADEN i Italien är Rom väcker blandade känslor hos italienaren trots att nationens enhet har 120 år på nacken. Nylugn rev en parlamentariker från republikanska partiet, historieprofessorn Luigi Firpo från Turin, upp en stormig debatt. I deputeradekammaren motsatte han sig ett extra bidrag på 200 miljarder lire (nästan en miljard kronor) till restaurering och konservering av monumenten i Rom – och fick en majoritet med sig.

– Innan vi strör pengar för vinden på monument som inte går att rädda så länge avgaserna består, borde vi försöka lära romarna trafikregler och respekt för dem. Nej, inte en lira till denna stad full av kaos och dess människor som är vulgära, ineffektiva och korrumperade. Rom är som en bottenlös brunn. Inte en lira bör vi kasta i den, sade Firpo och drog ned applåder i den röddamaskerade, halvcirkelformade Montecitorio-aulan.

Visserligen fick han ingen stor majoritet med sig, 232 mot 225, men han satte fart på diskussionen om den italienska huvudstadens för- och nackdelar och även på den praktiskt taget permanenta debatten om vad man skall göra med monumenten i denna stad. Just nu är den stora frågan om nyrestaurerade Marcus Aurelius till bäst skall få komma tillbaka till Piazza Campidoglio. Det har tagit åtta år att få den magnifika ryttarstatyn i form igen. men ställs han utomhus kan han snart vittra sönder, säger de som vårdat honom. Ändå höjs röster för att Marcus Aurelius i original måste stå på Michelangelos vackra piazza och inte stängas in på ett museum. Den finns i hjärtat på alla romare som måste få ha daglig tillgång till den.

STADENS POLITISKT valda styrelsemän gillar idén att låta monumenten fritt utlämnas åt luftföroreningar. Det är som om de trodde sig demonstrera att luften i Rom inte är så farlig genom att låta monumenten stå kvar i den. Men det är alltså inte sant. Italiens luft är kanske inte sämst i Rom, men nog är den ohälsosam för både marmor och metaller.

Alla som varit där vet att det är trångt, att bilarna är många och bilisterna fräcka, med parkeringsvanor som gjort fotgängarnas liv till en blandning av labyrintlek och häcklöpning. När Rom 1870 blev huvudstad i det nyss enade Italien, var det en ljuvlig liten stad av Perugias storlek, byggd kring kärnan av sin historia, med ändlösa trädgårdar och parker, en skönt böljande grön campagna så långt ögat kunde nå när man tittade ut från Peterskyrkans kupol. I dag bor tre miljoner människor i Rom och stadens utveckling har skett utan respekt för urbana helhetsvisioner. Snarare har den vidgats enligt modell oljefläck.

DET ÄR DENNA oreda som väcker andra italienares irritation. Men Roms ominstallerade rikedom tycker de flesta är ett mänsklighetens arv som man måste försöka ta till vara.

Rom är den vackraste staden i världen, anser milanesaren Carlo Tognoli, tätortsminister sedan två år och tidigare borgmästare i Milano. Ineffektiv? Det är inte bara Rom, säger Tognoli, som under sitt ministeruppdrag bott där. Korruption? Jo, den finns över hela Italien: de urbana problemen finns också men de går att lösa. Förstörelse? Den drabbar alla städer med konstskatter. Trafikkaos slipper inte den minsta lilla tätort ifrån i dag.

Att se Rom som en stad omöjlig att styra tycker han också är en felaktighet. En sorts desperat undantagstillstånd kan man tala om i tre italienska städer, nämligen Neapel, Reggio Calbria och Palermo, men i Rom som på de flesta andra ställen i Italien lever man gott. Riktigt gott, tycker minister Tognoli.

Eftersom han är milanesare får försvaret extra tyngd. Man kan tillägga att även i vinterns mörkaste månader skiner en varm och glad sol över den eviga staden, herrar cyklar omkring i kavaj, barn leker på gatorna och romarinnorna bär sina pälsar, men bara för att visa sitt välstånd.

Colosseum i Rom.

tidskriften

Den betydande fridansen

SENASTE NUMRET av *Nya Teatertidningen* (4/88) ägnas nästan helt åt fridansens ställning i dagens kultur-Sverige. Ett gladjande initiativ och ett av många tecken i skyn på danskonstens växande betydelse. Redaktören Rikard Hoogland menar att mycket av det nyskapande inom scenkonsten under de senaste åren ägt rum inom fridansen – en sanning med modifikationer. "Avantgardekretsen" har funnits i många decennier i modern dans – nu har emellertid fridansen vuxit sig numerärt stark och kan dra fördel av ett publikt gehör för expressiva konstarter.

"Kroppen är ett medel för att bearbeta verkligheten", säger koreografen Susanne Håkansson – som inte är utbildad dansare utan skolad i musik, rörelse och rytmik. Hon har arbetat både med teaterregissören Pia Forsgren (vilket bl a resulterat i den uppmärksammade föreställningen av Picassos "De små flickorna") och med kompositören Dror Feiler. Hennes teatervisioner tar formen av allkonstverk: "Koreografin ska finnas i orden. Jag drömmer om att sätta upp en pjäs där varje text/roll har sin egen musikalitet . . . där regissören fungerar som dirigent."

MODERNA UNGA koreografer har utan tvekan vitaliserat musikskapandet – t ex i numer etablerade samspel mellan Per Jonsson och Sven-David Sandström, Eva Lundqvist och Jonas Lindgren. I Frankrike driver myndigheterna en medveten ekonomisk satsning på ett gynnsamt kulturklimat bl a för dansen. I Sverige är myndigheternas anslagspolitik knappast stimulerande och kulturministern svävar fortfarande på målet närhelst Dansens Hus kommer på tal!

Dansaren Cecilia Roos hävdar att dansen i Sverige saknar teoretisk status. Det är väl inte riktigt sant – det existerar faktiskt en Danshögskola! – men en teoretisk tradition har vi inte och en svensk specialtidskrift har saknats sedan "Dans" gick i graven 1981.

Dansaren Håkan Mayer, som sagt upp sig från tryggheten vid Operabaletten och gått ut till fridansens materiellt mer osikra men individuellt mer utmanande villkor, pekar på vikten av tvåvägskommunikation, dvs att fridansen också tillåts göra inbrytningar på institutionerna. Han framhäller, med rätta, Per Jonssons vägröjande insatser på Storan i Göteborg och Operan i Stockholm.

BIM CLINELL ger en utförlig och tankeväckande rapport från den fjärde Danskonnalen i Lyon. Dagens franska dans är utpräglat visuellt teatral, och många unga koreografer är påverkade av reklam- och videospråket. Den cineastiska traditionen inspirerar.

I korsbefruktningen mellan bildkonstnärer och rörelseartister finns språngkraft och måhända också i Sverige grogrunden till en efterlängtad förnyelse av bild- och formspråket, både inom film och TV! Det finns i alla fall gott om filmgalna dansare och koreografer som gärna skulle ta chansen, om de bara fick.

Gunilla Jensen

under strecket

DIAN FOSSEY – VIRUNGAS VULKANISKA VALKYRIA

Gorillaforskaren Dian Fossey, mördad i december 1985, var en djupt tragisk, allsidigt patologisk och ovetenskaplig kvinna, som räddade en dödsdömd gorillapillra till eventuell framtida seriös forskning. Det finns nu en föredömligt objektiv biografi över henne: "Virunga – The Passion of Dian Fossey", skriven av Kanadas främste naturskildrare Farley Mowat.

Av SVANTE FOLIN

GORILLAN och schimpansen är våra närmaste släktingar. Dessa tre arter är 99-procentigt identiska, dvs de är s k syskonarter. Molekylärbiologisk datering indikerar att vi började gå skilda vägar så sent som för sju till fem miljoner år sedan. Det lär existera 188 primatarter. Människoaporna brukar traditionellt indelas i mindre människoapor – gibboner och siamanger samt större *pongidae*, dvs orangutang, schimpans och gorilla – medan människan förbehåller sig rätten till en egen familj – *hominidae*. Molekylärbiologiska rön gör att man, på goda grunder, borde överväga att slåppa in gorillan och schimpansen i människofamiljen, eftersom de i många avseenden är mer lika människan än orangutangen. *Homo sapiens* notoriskt snobbistiska inställning gentemot sina fattiga, förföljda kusiner från skogen kommer dock sannolikt att förhindra en sådan vetenskapligt rationell omklassificering.

Gorillan (etym. hårig människa – kartagen Hanno 400 f Kr) blev inte känd för vetenskapen förrän 1847. Corpus delicti härstammade från den västliga låglandsgorillan (det finns också en östlig låglandsvariant). Mellan dessa gorillaraser utbreder sig ett 100 mil brett gorillafritt område i Kongobäckenet. Den första bergsgorillan, den tredje underarten, hade nöjet att bli upptäckt 1902, då den belgiske kaptenen Oscar von Beringer skjöt två exemplar vid Virungavulkanerna – den kallas följdriktigt *Gorilla g Beringi*. Kunskaperna om gorillans beteende har, fram till Georg Schallers epokgörande studie 1959–60, varit totalt obefintliga. Desto ymnigare har fantasin blommat. Den framstående, engelske anatomen R Owen skrev 1865: "Gorillan strövar omkring beväpnad med en kraftig knölpåk med vilken den angriper sin arvfiende elefanten." För övrigt ägnade sig det hiskliga djuret åt att bekämpa leoparder, strypa negrer samt våldta deras kvinnor.

R GARNER FÖRSÖKTE vid slutet av 1800-talet göra en seriös fältstudie av gorillor, dock försiktigtvis iförd en kraftig järnbur. Regnskogens jättar, som förmodligen var ovana vid att se vita män hukande i burar, undvek honom sorgfälligt. Gorillans monsterstus byggdes upp av ett otal skräckfilmer, som kulminerade med King-Kong 1931. Det fördarwinistiska västerlandet hade alltid betraktat apor som ett slags diaboliska parodier på människan – Guds avbild. Eftersom djävulen inte ens tillerkändes förmågan att tänka ut ett originellt djävulskap, kallades han förklenande "Guds apa". En eminent, viktoriansk zoolog sammanfattade: "Aporna liknar människan i alla moraliskt mindervärdiga egenskaper; de är elaka, förrädiska, tjuvaktiga och oanständiga." Medan andra primater ansågs groteska, obscena och löjliga, fick den nyupptäckta gorillan axla rollen av amoklöpande mördare och sexualdåre.

Den förste som insåg att gorillor borde skyddas från machofixerade storvilltjägare var den legendariske konservatorn Carl Akeley, som besökte Virungavulkanerna 1925 för att skjuta några exemplar för det amerikanska naturhistoriska museets räkning. Virungavulkanerna består av åtta mäktiga berg i Afrikas hjärta. Akeley, en pionjär inom naturvården, lyckades få Virungakomplexet att ingå i Albert National Park – f d Belgiska Kongos enda oomtvistliga, civilisatoriska insats. Denna ekologiskt sammanhängande enhet delas i dag tyvärr av tre stater – Zaire, Uganda och Ruanda – med tre olika nationalparkssystem, dirigerade av tre enahanda, korrupta och/eller kaotiska statsledningar. Detta fantastiskt vackra, dimhöljda kraterkomplex ligger på en höjd av 3 000–4 500 m över havet och är 250–300 bergsgorillors sista livsrum. Bergsgorillan, som antagligen är ursprungsarten, är en stätlig varelse på 180 cm, där hannen kan ha en kroppsvikt på 275 kg och honan runt 120. Den saknar naturliga fiender – undantagandes sällsynta leoparder samt frekventa människor. Schallers ettårsstudie visade att gorillor är fridsamma, letargiska och lättskrämda djur. Den sociala strukturen består av en eller möjligen två dominerande hannar, s k "silver-backs", som leder en flock av haremsmonogama honor med ungar och ett antal icke könsmogna ynglingar (först i tolvårsåldern får gorillahannar silverrygg – men deras chans att uppnå fortplantningsstatus fördröjs vanligen med ytterligare ett decennium). Gorillornas flegmatiska liv, som består av inmudingandet av ett hundratal olika växtarter, kräver knappast något större mått av intellektuell fiffighet. Deras skenbart för ändamålet överdimensionerade hjärnor är, i likhet med människans dito, evolutionärt tillskapade för att bedriva sociala intriger. Ett noggrant iakttagande av de övriga gruppmedlemmarnas psykologiska status och intentioner är överlevnadsmässigt ett absolut måste.

DEN 27 DECEMBER 1985 klöv en okänd mördare Dian Fosseys huvud med hennes egen panga. Under 18 år hade hon levt som "den galna kvinnan i skogen" med sina skyddslingar, bergsgorillorna. I dessa yttersta dagarnas miljöhypokondriska bakskälla har hon blivit WWF:s och dess gelikars (som hon innerligt hatade) Jeanne d'Arc med omedelbar massmedial kanonisering. I en förhållandevis hyfsad Hollywoodmelodram, betitlad *De dimhöljda bergens gorillor* och byggd på hennes egen bok med det namnet (nyligen återutgiven av Forum), inkarneras hon av Sigourney Weaver (som hade huvudrollen i Aliens I och II). Annat oaktat innehåller filmen beundransvärda gorillascener tagna av Alan Root.

Kanadas främste naturskildrare, *Farley Mowat* ("Never Cry Wolf", etc), har med tillgång till alla Fosseys dagböcker, tusentals brev och intervjuer med hennes vänner och ovänner (en majoritet) skrivit en föredömligt objektiv biografi "med vårtor och allt" – *Virunga – the Passion of Dian Fossey* (427 s, McClelland Bantam Books; kommer på svenska i mars). Ännu en biografi, av H T Hayes, är aviserad. Mowats skildring av ett patetiskt – hysteriskt – heroiskt kvinnoöde är ytterst gripande i sin blandning av objektivitet och empati.

Dian hade en klassiskt olycklig barndom – skilsmässa, alkoholiserad fader, oförstående styvfar etc. Hon var storvuxen, föga snarfager och behäftad med allehanda krämpor. Hon älskade djur mer än människor och tog i den andan en preliminär kurs i veterinärmedicin. Eftersom hon inte kunde tillägna sig fysik och kemi tvingades hon omskola sig till terapeut för förståndshandikappade. Genom att inteckna ett och ett halvt års framtida lön lyckades hon skrapa ihop medel till en misslyckad, afrikansk safari 1963. Av en slump mötte hon där Louis Leaky, den östafrikanska paleoantropologins gudfader. Under en föreläsningsturné i USA 1966 överföll Dian Leaky och hävdade med passionerad intensitet att hon, trots total brist på teoretiska kunskaper, var exceptionellt lämpad att studera vilda gorillor. Leaky, som var en osalig blandning av C Darwin och P T Barnum och utövade karismatisk makt över fonder och stipendienämnder, fixade snabbt ett anslag från National Geographic, enligt vilket Dian skulle inventera gorillabestånd i Schallers gamla jaktmarker. 35 år gammal, kemiskt fri från teoretiska kunskaper, med stark benägenhet för astma och lunginflammationer och dessutom behäftad med panisk höjdskräck, anländer Dian, kånkande på bl a 25 kg mediciner, till Virungavulkanerna i januari 1967.

Sigourney Weaver spelar rollen som Dian Fossey i filmen "De dimhöljda bergens gorillor".

HENNES FÖRSTA trevande gorillakontakter gör henne för första gången i livet helt euforisk och grundlägger en obotlig romans mellan henne och bergsgorillorna. Hon betraktar dem inte i första hand som forskningsobjekt utan som hotade och misshandlade adoptivbarn. I juli samma år drabbas hon av den afrikanska, politiska verkligheten och slängs helt sonika ut från det f d Belgiska Kongo.

Dian tvingades ta sin tillflykt till Kuanda för att närma sig sina älskade gorillor söderifrån. Ruanda är ett av Afrikas minsta och mest överbefolkade länder som, efter frigörelsen från Belgien, flitigt ägnade sig åt inbördeskrig, där den tidigare förtrampade hutustammen tog livet av en kvarts miljon långbenta f d förtryckare, tutsis (en episod i den afrikanska demokratiseringsprocessen som inte intresserade västerländska massmedier).

I Parc des Volcans, i landets norra del, etablerade sig den svårt andfådda Dian Fossey som enda och grundande medlem av KARISOKE (gorillaforskningscentrum). Hon upprättade ett primitivt läger på den plats som under Dians återstående livstid skulle bli hennes hem på jorden. Hon etablerade snabbt kontakt med traktens cirka 90 gorillor genom att, helt oskyddad och obeväpnad, närma sig dem gradvis och imitera deras beteende; klia sig, äta blad, utsiöta gorillaliknande ljud etc. Hon hade härvidlag hjälp av sin träning som vårdare av förståndshandikappade, där hennes grundregel var att aldrig vara påträngande utan lätsass syssla med något annat, tills patienten till slut blev tillräckligt nyfiken för att närma sig terapeuten.

Hennes på många sätt miserabla livs klimax var antagligen den stund, då hon blivit tillräckligt intim med sina gorillor för att hålla handen med en av dem – "Peanuts", i synnerhet som händelsen dokumenterades av R Campbell, National Geographics utsände fotograf och hennes livs största passion förutom gorillor. Louis Leaky, hennes sponsor, var ytterligt framsynt i sin mani att söka unga damer, som skulle studera människoapornas beteende, innan dessa blev utrotade. Han ansåg intuitivt att kvinnor var bättre fältbiologer än män, eftersom de hade större tålamod och starkare emotionellt engagemang. Han föredrog teoretiskt okunniga fältarbetare, då de hade "mer öppna sinnen, mindre förutfattade meningar och fördomar". Hans klart lysande stjärna var Jane Goodall, vars föredömliga schimpansstudie i Gombe hade blivit en världssensation. Han hade lyckats få tre kvinnor att studera respektive schimpans, gorilla och orangutang – Goodall, Fossey och Birutè – gemensamt kallade Leaky-kys tre primatdamer eller *trimaterna*. I Dians fall antog Leakys entusiasm en lätt pinsam ton, eftersom den 67-årige benletaren blev besinningslöst förälskad i henne, en lidelse som fick sitt naturliga slut genom hans andra hjärtinfarkt. Själv hade hon en kortvarig men våldsam kärleksaffär med R Campbell, som dock inte ville tillbringa resten av sitt liv bland *de dimhöljda bergens gorillor.*

I VERKLIGHETEN, dock inte i filmversionen, hade hon ett antal kärleksaffärer – den mest dramatiska med en belgisk läkare som sammanlevde med en afrikanska, med vilken han hade ett antal barn. Detta scenario genererade ett antal uppseendeväckande händelser, där sambon fysiskt malträterade såväl husse som Dian. Fossey var inte precis någon Moder Theresa – hon hade en stark men mestadels frustrerad sexualitet; under en primatkonferens i Wien följde hon med två studenter till en bordell och hade vansinnigt roligt. Hennes siste älskare hette Max Standby, en dildo som drabbades av "pannakakerinfarkt" p g a Virungavulkanernas humida klimat.

Hon parenterar Max i ett karaktäristiskt, sarkastiskt brev till en manlig kollega: "I cannot understand why all the good guys have to go first."

Dian var ingen sann vetenskapskvinna – hennes artonåriga gorillamöda avkastade monografin "De dimhöljda bergens gorillor". I jämförelse med Jane Goodalls magnifika summering av ett kvartsekels schimpansstudier "The Chimpanzees of Gombe", Harvard 1986, är Dians summa summarum en intellektuellt djupt otillfredsställande serie personliga gorillaimpressioner. Hennes obestridliga insats var att, med alla medel, föra en hänsynslös kamp för att rädda sina potentiella forskningsobjekt från förintelse. I detta korståg skydde hon inga medel – hon kidnappade tjuvjägares barn, förde sig maser, praktiserade vit magi mot svartingar, band tillfångatagna tjuvjägare och piskade dem med brännässlor, avlossade skott mot närgångna och oönskade turistgrupper. Hon var med andra ord totalt odiplomatisk visavi gorillafientliga afrikaner, turister och tyvärr även gästforskare, som ville närma sig "hennes" gorillor. En av hennes f d favoritelever, skådespelaren James Stewarts dotter Kelly, summerar: "Dian var inte någon vetenskaplig person men kunde ändå inte delegera ansvaret till någon annan. Hon kunde inte sitta i baksätet . . . hon betraktade sig som en krigare som slogs mot en dödlig fiende. Hon fick ett perfekt slut. Hon fick vad hon ville."

Svante Folin är författare och kritiker.

SvD 89.02.15